

The page features a decorative graphic consisting of several overlapping blue circles of varying sizes and shades, arranged in a vertical line. Two thin blue lines intersect at the top left and extend diagonally across the page, framing the circles. The circles are positioned in the upper right and lower right areas of the page.

Genderovaný trh práce

Výzkumný projekt kurzu GEN 107: Gender v terénu: metodologie kvalitativního výzkumu

Výzkumný tým: Simona Hortová (414692), Silvie Najzarová (414958), Eliška Nedvědová (356730), Lukáš Slavík (414778)

25.1.2014

Obsah

Úvod	3
Teorie.....	3
Metodika	4
Hlavní výzkumná otázka	4
VVO1 Nahlížení na spolupracovníky/ce opačného pohlaví.....	5
VVO2 Jak na zaměstnání participantů/tek nahlíží okolí?	6
Reflexe	7
Závěr	8
Literatura	9
Přílohy.....	10

Úvod

Cílem našeho projektu je získat informace o tom, jak se genderovaný trh práce projevuje ve výpovědích participantů/ek, s nimiž jsme na toto téma dělali rozhovory. Zaměřili jsme se na to, jak vnímají svou pozici vzhledem k určitým očekáváním, pojíci se s různými oblastmi trhu práce a jejich „předurčeností“ pro určitá pohlaví. Záměrně jsme si vybrali participanty/ky, kteří se nacházejí v zaměstnáních, jež jsou vzhledem k jejich pohlaví očekávatelná, ale i naopak. Myslíme si, že tento přístup napomůže porozumění, které faktory ovlivňují nazírání sám na sebe jako „genderovaného pracovníka/ci“.

Teorie

V rámci našeho výzkumu budeme vycházet z teoretických pozic interpretativismu jako směru, který se zaměřuje na to, jakým způsobem sociální aktér rozumí sociální realitě, jež je neustále vyjednáвана, nemá tedy charakter objektivní reality. V tomto ohledu je pro nás velice důležitá samotná interpretace aktérů ve smyslu výpovědi, jakým způsobem rozumí tomu, co ostatní lidé dělají, ale především tomu, co jiní lidé vytvořili, tomu, co je obklopuje jako výtvoř (fenomény), které mají svou pozici v rámci sociální reality (Petrušek et al. 2000) a také jak vnímají svou pozici ve vztahu k nim.

Zmíněný teoretický přístup dobře vyhovuje kvalitativnímu pojetí výzkumu, který je založen na induktivní metodě „vytváření“ porozumění určitému úseku sociální reality. Porozumění v tomto případě vzniká „vynořováním“ z dat, které jsou získávány s ohledem na výzkumné téma a navazující výzkumné otázky. Celý proces se vyznačuje určitou pružností, kdy teorie hraje roli „studnice citlivosti“, která poskytuje teoretický podklad, není ale determinantem. Výzkumné otázky nemají testovatelnou formu (hypotéz), tak, jak je tomu u kvantitativního pojetí, spíše formu, která dovoluje prohlubovat porozumění, nikoliv testovat předpoklady (Strauss, Corbin 1999; Silverman 2005).

Genderovaný trh práce, ke kterému vztahujeme náš výzkum, nespojujeme jen se segregací trhu práce (Renzetti, Curran 2003), ale spíše se stránkou představ a významů, které trh práce dělají genderovaný. Myslíme si, že jedním z nejvýznamnějších aspektů, které genderují trh práce, je obecný soubor představ o jakýchsi esenciálních vlastnostech mužů a žen (které vyplývají např. z jejich biologie) (Bettio, Verschagina in Křížková, Sloboda 2009). K tomuto souboru představ a významů o patřičných vlastnostech pro konkrétní oblast (genderovaného) trhu práce se následně musí každý aktér/ka prostřednictvím reflexe vztahovat, ať už jejich naplňováním, či nenaplňováním (viz Reskin a Roos in Acker 1991).

Metodika

Data byla zpracována metodou tematické analýzy, která je v kvalitativním výzkumu používána k odhalení vzorců (významů) v textových datech. Vycházeli jsme z konceptualizace Braun & Clarke (2014) a přistupovali k datům induktivním způsobem, tedy kódování nebylo řízeno předem stanovenými tématy, ta se teprve „vynořovala“ z textu.

Vodítkem byly předem dané výzkumné otázky, na základě kterých byl i připraven polostrukturovaný rozhovor. Ten jsme každý provedli s někým z našeho blízkého okolí, přičemž dva z těchto respondentů jsou zaměstnání v genderově odpovídajícím povolání - paní Eva (47 let, sanitářka) a pan Tomáš (56 let, mistr strojírenské výroby) a dva z nich v neodpovídajícím paní Jana (52 let, hutnice) a pan Ondřej (26 let, asistent). Následoval přepis rozhovorů a anonymizace, samostatné čtení a společná diskuze nad relevancí dat ke stanoveným otázkám. Dalším krokem bylo samotné kódování textu do témat a subtémat, které jsme každý provedli sám pro všechny čtyři rozhovory. Při další společné diskuzi jsme už byli velmi dobře seznámeni s analyzovanými texty a mohli jsme přikročit k hierarchizaci identifikovaných témat a jejich vztahení k výzkumným otázkám.

Hlavní výzkumná otázka

Odpověď na naši hlavní výzkumnou otázku, tedy *Jak vnímají participant/ky svou patřičnost v zaměstnání z hlediska genderovaného trhu práce?*, jsme hledali ve výpovědích našich participantů/ek v tom, zda si myslí, že jejich charakterové vlastnosti odpovídají nebo neodpovídají těm, které jsou předpokládány v jejich zaměstnání z hlediska jejich příslušnosti k pohlaví.

Paní Jana, která téměř celý svůj život pracuje v těžkém průmyslu, se vidí jako patřičná, protože se již od mládí zajímala o oblast, která je připisována mužům. Dokonce se chtěla vyučit automechaničkou či elektromechaničkou. Naráží ale na bariéry, které musí překonávat, zejména zatvrzelostí a svými schopnostmi, a tím kolegům dokazovat, že se pro tuto práci hodí. Obecně si dokonce myslí, že jako žena, přináší do hutnictví lepší kvalitu než muži.

„... ,Oni to fakt myslí vážně, že tu budou i ženské nakonec jezdit?‘ No a to jsem si říkala, že i kdybych se tam měla strachy to..., tak že jo.“

Pan Tomáš svou patřičnost vnímá v tom, že pracuje ve firmě, která se zabývá prací na obráběcích stojích, kterou on sám spojuje s mužskou prací, tedy nevidí důvod, aby se do

tohoto odvětví nehodil. Navíc zmiňuje, že se hodí pro práci mistra, neboť si myslí, že je dobrý při organizaci. Vnímá se ale i nepatřičně, a to vzhledem k mladším kolegům, kteří, na rozdíl od něj, umí pracovat s počítači, což se poslední dobou stává stále důležitější.

Paní Eva svoji patřičnost vidí podobně jako pan Tomáš. Pro práci sanitářky je podle ní potřeba radost z péče o druhé, která se spojuje s ženským elementem. Uvádí, že je jí práce „šitá na tělo“, protože se vždy ráda starala o druhé.

Pan Ondřej, který pracuje jako asistent mentálně postižených lidí, vidí v této oblasti potřebné jak vlastnosti žen, tak mužů, které by měly odpovídat předpokladům společnosti. Jako muž vnáší do této oblasti prvek, který vyrovnává pečlivost žen a je důležitý pro utváření osobnosti klientů - dospívajících chlapců. Do budoucna je ale jeho patřičnost ohrožena, protože výdělek, který mu vyhovuje teď, jako studentovi, nebude stačit, až se stane „živitelem rodiny“.

„... jednak jestli bych si chtěl založit někdy rodinu, a být živitelem rodiny, tak to by nemělo potenciál s touhle prací.“

VVO1 Nahlížení na spolupracovníky/ce opačného pohlaví

Paní Jana, pracující mezi samými muži, gender zviditelňuje - mluví o mužích jako o méně ostražitých, pečlivých a svědomitých (oproti sobě - ženě). V mužském kolektivu se cítí dobře.

Pan Tomáš se jako vedoucí pracovník setkává ve své práci se ženami, které jsou mu podřízené, a z této pozice je také vnímá. Vyslovuje nutnost korigovat jejich pracovní kázeň a akcentuje častou nezodpovědnost v jejich chování - tu však chápe jako přímo odvislou od charakteru jejich zaměstnání (agenturní pracovnice z jiného státu), nikoliv jako genderovou charakteristiku. Je zastáncem tradiční 'galantnosti' a zdržuje se k ženám vulgárních výrazů, které si ke svým mužským podřízeným dovolí.

„... tak samozřejmě že jako nemůžu tam volit nějaký vulgární výrazy.“

Paní Eva vnímá, že její stejně pracovně zařazení mužští kolegové mají odlišnou náplň práce, odrážející genderový stereotyp muže jako fyzicky silného - to je vnímáno v oboru pí Evy jako cenná a nedostatková charakteristika. Na této pracovní pozici pracuje obecně málo mužů, pí Eva pozoruje tendenci ke zvyšování jejich počtu, což sama hodnotí jako 'zlepšení'.

Celkově však pí Eva posuzuje své spolupracovníky dle jejich individuální povahy a gender spíše upozaduje – má však kolem sebe téměř pouze kolegyně ženy.

Pan Ondřej se vyjadřuje o svém pracovním kolektivu, který tvoří z naprosté většiny ženy, velmi genderovaně – přičemž tato genderovanost je vtělená, dává do přímé souvislosti pohlaví s povahovou charakteristikou; mluví o „ženském elementu“ jako o „čistotnějším“ „pečlivějším“, kdy tato pečlivost může být až zbytečně puntičkářská. Mužský a ženský element popisuje jako komplementární a vyrovnané zastoupení žen a mužů vidí jako ideální pro svou pracovní sféru (sociální práce a speciální pedagogika).

VO2 Jak na zaměstnání participantů/tek nahlíží okolí?

V rámci hledání odpovědi na otázku jsme našli u všech dvě dimenze nahlížení okolí. První dimenzi nazýváme „pohled zvenčí“, tedy pohled lidí mimo zaměstnání participanta/ky. Druhá dimenze je nazvána „pohled zevnitř“, tedy pohled spolupracovníků. Ve většině dimenzí nalezneme subdimenze.

U pí Jany jde v první dimenzi o subdimenzi „překvapenosti“ s prvky předpokladu nepatřičnosti. Tento pohled nalezneme hlavně u lidí, se kterými se téměř nezná. Druhá subdimenze je pohledem „normality“, který je charakteristický pro okruh osob, který se s pí Janou dobře zná. První subdimenze v rámci druhé dimenze je pohledem „uzavřenosti“, kdy spolupracovníci reagují na přítomnost ženy jako na nepatřičného člena kolektivu, který by se zde vůbec neměl vyskytovat. Druhá subdimenze je naopak pohledem „profesionality“, kdy je k pí Janě přístupováno jako k právoplatné profesionálce.

V případě p. Tomáše by se dala první subdimenze charakterizovat pohledem „úspěšnosti“, kdy ho lidé s nižším platem či společ. postavením spatřují jako úspěšného. Druhá subdimenze je vlastně opakem první, jde o „neúspěšnost“. Důležitým faktorem je zde status a výše příjmu hodnotícího člověka.

V případě „pohledu zevnitř“ jde o subdimenze „nucené zlo“, kdy ho jeho podřízení vnímají jako element znepríjemňující jim práci, v případě mladších podřízených jde navíc o pohled neopodstatněnosti vzhledem k jeho „zastaralé kvalifikaci“ oproti nim. Druhá subdimenze je pohledem „je to jeho práce“, kdy jej podřízení vidí jako svědomitého nadřízeného a protože se snaží přesně plnit své povinnosti, nemají s ním problém. Rozdíl v pohledech zde tedy činí jak generační posun, tak vztah k nadřízeným, popř. kvalifikace.

U pí Evy lze „pohled zvenčí“ charakterizovat jedinou dimenzí a to „nevědomostí“. Svou práci musí velice často definovat, anebo korigovat omyl, kdy se lidé domnívají, že je řidičkou sanitního vozu. Po uvedení na pravou míru její práci okolí hodnotí jako záslušnou.

"No oni mají zkreslenou představu, někdo mi řekne ‚A jak se jezdí se sanitkou?‘"

Dimenze „pohledu zevnitř“ je zde zastoupena pohledem klientů, který by se dal charakterizovat jako „uniformní senzibilita“, kdy na jednu stranu nejsou schopni rozlišit, jaká je její přesná pozice a pokládají ji za „sestru“, ale dokážou velice dobře vycítit, že k nim přistupuje s láskou, což se podepisuje na jejich velice kladném hodnocení její práce. Zde tedy velkou úlohu hrají individuální charakteristiky jako ochota a přívětivost.

U p. Ondřeje nalezneme v rámci „pohledu zvenku“ subdimenzi „finance“. Zde jeho okolí vnímá platové znevýhodnění ve feminizovaném odvětví trhu práce a dává mu najevo, „že vydělává málo“. Druhá subdimenze „záslušnost“ finanční stránku věci sice zohledňuje, ale vidí spíše kvalitativní přínos jeho práce.

Pohled zevnitř by se dal charakterizovat v rámci subdimenze „vrozená kvalifikace“. Zde je na něj pohlíženo jako na nositele „mužských vlastností“, kterých se ve feminizované oblasti nedostává, což se odráží také na velice vstřícném a kladném přístupu okolí, které si jej z jeho titulu „muže“ cenní.

Reflexe

Pro všechny členy týmu byly provedené výzkumné rozhovory prvními, což s sebou přináší určité limity vyplývající jen z teoretické znalosti, jak vést rozhovor. Tyto znalosti pro nás byly ale nepostradatelné.

Jeden z největších problémů byl ustanovit, nakolik se v otázkách zaměřovat na gender, aby nedocházelo ke stylizaci respondentů/ek. Zjistili jsme, že otázka přímosti je vzhledem k participantům/kám individuální a vyžaduje určitou dávku citu, získanou zkušenostmi. Otázka přímosti je otázkou na kolik nám bude participant/ka schopen/na předat potřebné a pravdivé informace.

Při prepisech rozhovorů jsme si zároveň uvědomovali určité rezervy (potenciál ve výpovědích), kterých jsme v rámci probíhajícího rozhovoru nedokázali plně využít, což pro nás je cennou zkušeností do budoucna.

Ve třech případech byli participant/ky našimi příbuznými, ale pouze v jednom případě pocítujeme v tomto ohledu určité omezení ve smyslu domýšlení si, kam přesně v našem rozhovoru míříme, což se ale míjelo s realitou a často jsme museli rozhovor „nenásilně korigovat“. Přínos spatřujeme naopak v ochotě poskytnout nám rozhovor.

Závěr

Skrze uskutečněné rozhovory a jejich analýzu jsme dostali odpovědi na předem stanovené výzkumné otázky. V rámci hlavní výzkumné otázky, v níž jsme se ptali na osobní posouzení patřičnosti v zaměstnání z hlediska genderovaného trhu práce, jsme se dozvěděli, že participant/ky vnímají onu patřičnost dvěma způsoby. Paní Eva a pan Tomáš nijak nezmiňovali možnost nepatřičnosti, neboť oba pracují v zaměstnání, které je běžně přisuzováno ženám (případ pí Evy) či naopak mužům (v případě p. Tomáše). Díky tomu automaticky splňují charakteristiky, jež jsou v daných zaměstnáních očekávány.

Naopak v případě pí Jany a p. Ondřeje, kteří vykonávají profese, jež bývají obvykle přisuzovány osobám opačného pohlaví, bylo vnímání vlastní patřičnosti posuzováno jiným způsobem. Oba si uvědomují, že se jedná o ne zcela typická povolání, vzhledem k jejich pohlaví, avšak pocit nepatřičnosti nevnímají. Jsou si vědomi kvalit, které do zaměstnání vnášejí, a proto se považují za zcela patřičné.

Skrze první vedlejší výzkumnou otázku jsme se snažili zjistit, jak vnímají participant/ky spolupracovníky opačného pohlaví. Pí Eva a pan Ondřej vyzdvihovali doplňování vlastností, která do zaměstnání přinášejí daní pracovníci/ce, dle jejich pohlavní příslušnosti.

Pí Jana a p. Tomáš naopak upozorňovali na určité nepříjemnosti, kterým jsou vystaveni během spolupráce s kolegy/kolegyněmi opačného pohlaví. V odpovědích na tuto otázku bylo patrné, že ačkoliv by se mohlo zdát, že pí Jana a p. Ondřej, p. Tomáš a pí Eva pracují v podobných pracovních podmínkách z hlediska genderového zastoupení spolupracovníků/spolupracovnic, jejich názory se od sebe lišily.

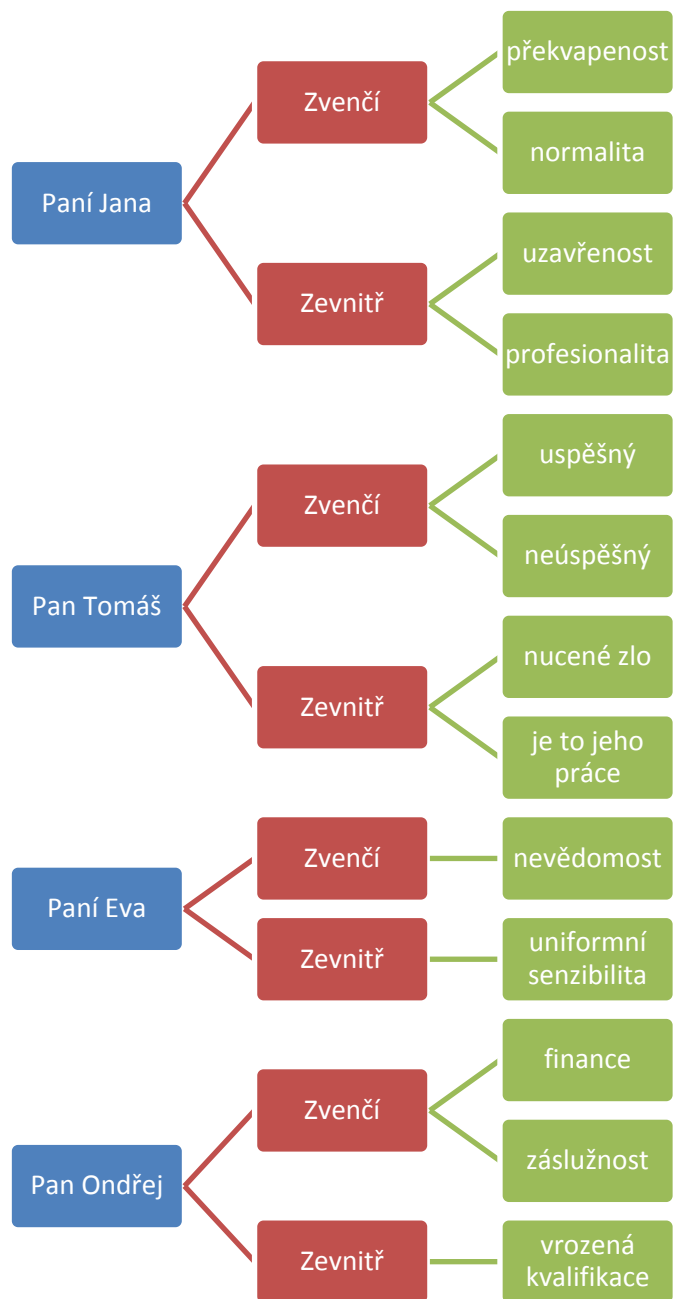
V další vedlejší otázce jsme se participantů/ek ptali na otázku, jak na ně, dle jejich názorů, pohlíží okolí. Všichni zmínili dvě dimenze pohledu, a to pohled zvenčí a zevnitř. Oba byly různorodé.

Literatura

- Acker, Joan. 1991. „Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organisations“. *Gender and Society* [online] 4 (2): 139-158 [cit. 19.1.2014]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/189609>
- Braun, V., Clarke, V. 2014: Thematic analysis. [online] [cit. 22.1.2014]. Dostupné z <http://www.psych.auckland.ac.nz/en/about/our-research/research-groups/thematic-analysis.html>
- Křížková, Alena, Zdeněk Sloboda. 2009. genderová segregace českého trhu práce: kvantitativní a kvalitativní obraz. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Petrušek, M., A. Miltová, A. Vodáková. 2002. Sociologické školy, směry, paradigmata. Praha. Sociologické nakladatelství.
- Renzetti, C. M., Curran, D. J. 2003. Ženy, muži a společnost. Praha: Karolinum
- Silverman, D. 2005. Ako robiť kvalitatívny výskum. Bratislava. Ikar.
- Strauss, A, J. Corbin. 1999. Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice: Albert

Přílohy

Obrázek 1 - Schéma nahlížení okolí na zaměstnání participantů/ek

Hodnocení: Text je velmi čtivě a dobře napsaný. Vybrali jste si zajímavé a relevantní téma. Oceňuji poctivost, se kterou jste přistoupili ke sběru a analýze dat, a s jakou se vám podařilo napsat dobrý text. Věřím, že rozhovory, analýza i psaní pro vás byly dobrou zkušeností. Slabinou práce zůstává (zejména ve druhé půlce), že se omezujete spíše na převyprávění rozhovorů a chybí zde interpretace a zobecnění.